

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.116
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора політичних наук, професора, завідувача кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова

БАБКІНОЇ ОЛЬГИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертацію **Ковальчука Михайла Васильовича**

«Принципи формування предмета політології в її історії»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи. Питання предмета й об'єкта дослідження будь-якої науки є центральною та вихідною точкою її методології, внаслідок чого ця тематика постійно зберігає свою актуальність.

Попри те, що політологія інституціоналізувалась, тривають наукові дискусії й дослідження, присвячені уточненням й окресленню поняття «предмет дослідження» політичної науки, оскільки у цій сфері це завдання є надскладним. Складність полягає не лише в обсязі об'єкта й предмета дослідження, а також у їх постійній корекції та історичних змінах, що супроводжують розвиток людської цивілізації у його політичному вимірі. Внаслідок цього тема предмета політології й принципів його формування ніколи не втрачала своєї актуальності, завжди перебуваючи в центрі методологічних дискусій дослідників політичної науки.

Усе вище наведене зумовлює актуальність проблематики предмета політології, з'ясування співвідношення предмета й об'єкта дослідження політичної науки, а також принципів формування предмета політології, що закладені в основу конструювання предметної області політичної науки. У дисертаційній роботі досліджено специфіку предмета політології крізь призму його мінливості та загальності, уточнено співвідношення понять «об'єкт» та «предмет» дослідження політичної науки. З'ясовано: специфіку впливу загальнонаукових принципів формування методологічного дискурсу науки у сфері політології на окреслення її предмета; аспект часово-просторової детермінованості знання про політику з точки зору його фізичного та соціального проявів; ідеологічну складову формування політологічного дискурсу крізь вплив політичної системи на формування предметного поля

політології; вияв соціальної раціональності як визначальної складової його концептуалізації. Продемонстровано дію часово-просторової й ідеологічної детермінант, а також принципу соціальної раціональності на формування політологічного дискурсу в Україні. Серед головних завдань дисертаційної роботи, які успішно виконанні здобувачем, можна виокремити: дослідження стану опрацьованості проблематики предмета політології; визначення рівня уніфікованості досліджень цієї теми; аналіз й систематизація парадигм визначення предмета політології згідно з типом їх методологічних установок; характеристику проблем, пов'язаних з труднощами виокремлення предмета політології через його динамічну природу; обґрунтування суті методологічної різниці між предметом та об'єктом політології; окреслення меж предметного поля політології й ситуації його зміни; виокремлення внутрішніх та зовнішніх закономірностей процесу концептуалізації предмета політології, характеристику впливу міждисциплінарних принципів формування предметного поля науки на методологічний дискурс політології; аналіз процесу трансформації українського політологічного дискурсу.

Ступінь обґрунтованості, достовірність та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Дисертація Ковальчука М. В. характеризується міждисциплінарним, історичним й структурним підходами концептуалізації предмета дослідження, застосуванням методології наукового плюралізму, що дозволило автору вивчити багатоманітні методологічні школи та підходи щодо предметного поля політології. Аргументовано сформульовано мету та завдання дослідження (с. 25), що забезпечило можливість комплексного розкриття суті дисертаційної роботи, а також аргументацію висновків, які справедливо претендують на наукову новизну (с.199-205). Положення представленої до захисту дисертації характеризуються обґрунтованістю та підтверджуються аналізом широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел.

Метою дослідження автор визначив встановлення основних принципів формування предмета політології у її історії.

Наукове дослідження було здійснено на основі комплексного міждисциплінарного підходу із використанням пізнавального інструментарію та дослідницьких стратегій. Під час підготовки дисертаційного дослідження поряд із загальнонауковими були використані спеціальні методи, зокрема структурно-функціональний; історичний; дедукція; індукція; синтез; порівняння; абстрагування; метод аналогій (с. 25-26).

З огляду на зазначене, об'єктом дослідження дисертаційної роботи є політична наука як система знання про політику. Предметом дослідження є саме предмет політології, методологічні принципи його формування та їх

концептуалізація в соціальному, історичному й науковому дискурсах. Теоретико-методологічну основу дослідження становить комплексний міждисциплінарний підхід із використанням пізнавального інструментарію та дослідницьких стратегій.

Структура дисертації. Структура дисертації зумовлена її метою та завданнями. Дисертація охоплює вступ, чотири розділи, сім підрозділів, список використаних джерел і додатки.

Дисертаційне дослідження спрямоване на вирішення наукових та методологічних завдань в сфері методологічного дискурсу політології. Дисертація Ковальчука М. В. є одним з небагатьох досліджень у якому проведено комплексний аналіз проблеми предметного поля політології, його особливостей й унікальних характеристик. Результатом дисертаційного дослідження є обґрунтування впливу ідеологічного (с. 136-149), часово-просторового (с. 116-136) та принципу соціальної раціональності (с. 149-165) на формування предмета політології, зміни їх взаємодії, а також демонстрація їх безпосереднього впливу на розвиток політології й трактування її предмета в Україні (с. 167-195).

У розділі 1 «Стан опрацьованості та основні підходи до трактування предмета політології в її історії: донауковий та науковий етапи» було досліджено джерельну базу і стан опрацьованості проблематики предмета політології, а також принципів його формування у науковій літературі. Охарактеризовано історичну генезу визначень предмета політичної рефлексії у донауковий період існування політичної науки (с. 39-50). Розглянуто основні методологічні парадигми політології та досліджено ключові концепції конструювання предметного поля політології у період після її формування як наукової доктрини (с. 51-69). Окреслено безпосередній зв'язок між певною історичною епохою, домінуючою концепцією раціональності й способом трактування політичного (с. 33-71).

У розділі 2 «Теоретико-методологічний аспект концептуалізації предмета політології в контексті загальнонаукового дискурсу» розкрито важливість поняття «предмет дослідження» для існування науки й поділу наукового знання на сектори, що дозволяє диференціюватися окремим наукам у автономні наукові системи, формуючи синергетичну систему наукового знання (с. 84). Обґрунтовано різницю між поняттями «об'єкт» та «предмет дослідження», охарактеризовано методологічну небезпеку під час нечіткості їх трактувань (с. 92). Розкрито специфіку поняття «предмет дослідження» в межах політології, його динамічність та багатозначність, чим пояснюється складність й неоднозначність його розуміння (с. 95). Доведено конвенційну природу

концепції предмета політології, що є єдино можливим шляхом до уніфікації розуміння предмета дослідження політичної науки (с. 74-114).

Розділ 3 «Загальнонаукові й соціальні детермінанти конструювання предметного поля політології» охоплює розгляд основних загальнонаукових принципів формування наукових теорій. Виокремлено три ключові принципи, які визначають формування наукового дискурсу політичної науки й її предметного поля, а саме: часово-просторовий (с. 116-136), ідеологічний (с. 136-149) та принцип соціальної раціональності (с. 149-165). На основі загальнонаукових методологічних досліджень здійснено аналіз впливу цих принципів на розвиток наукової системи й формування її категоріального апарату. Автором стверджується комплексність дії цих принципів (с. 166), що зумовлюється їх постійною взаємодією та взаємовпливом, а переважання в сторону якогось із них може призвести до критичної ситуації в науковому середовищі (с. 116-165).

Розділ 4 «Концептуалізація особливостей вияву принципів конструювання предметного поля політології в межах українського політологічного дискурсу» є логічним продовженням розкриття теми дисертаційної роботи. Досліджено дію принципів формування предмета політології крізь призму розвитку політичної науки в Україні (с. 167-195). Обґрунтовано особливість історії формування політології в Україні (с. 168-169), здійснено спробу періодизації цього процесу з виокремленням деяких етапів, які об'єктивністю свого існування в історичному процесі підтверджують зміни всередині методології політичної науки.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні висновки та положення дисертаційної роботи відображено у 12 наукових публікацій, з яких 3 статті у фахових виданнях із політичних наук в Україні, 1 в іноземному виданні з індексом Web of Science, 1 розділ у колективній монографії, а також 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях. Представлене дослідження є цілком переконливим результатом самостійного наукового пошуку, оригінальним із точки зору отриманих результатів, актуальним щодо його практичної значущості та таким, що закладає теоретичні підвалини для самостійного напрямку наукових досліджень. Основні положення роботи пройшли якісну наукову та практичну апробацію й відображені у публікаціях автора.

Оцінка змісту дисертації та відповідність вимогам академічної доброчесності. Аналіз тексту опублікованої анотації підтверджує її відповідність основним положенням, що викладені у тексті дисертації. Анотацію на текст дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. З аналізу тексту дисертації можна зробити висновок про

дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Дисертація М. В. Ковальчука містить належні посилання на використані ним джерела інформації, автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, подано повну і достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження. У представленій до захисту дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у науковій діяльності, пов'язаній із новітніми дослідженнями в галузі політичної науки, її ускладненням і диференціацією, застосуванням міждисциплінарної методології до аналізу багатьох політичних явищ, що актуалізує розуміння принципів виокремлення меж предметного поля політології. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання низки навчальних дисциплін і спецкурсів: «Філософія політики», «Історія політичних вчень» та «Методологія політичної науки», «Загальна теорія політики», «Актуальні проблеми сучасної політичної науки» та ін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Підкреслюючи достатньо високий рівень методологічної та теоретичної розробки теми дисертаційного дослідження М.В. Ковальчука, вважаємо за доцільне висловити наступні міркування та вказати на деякі дискусійні положення щодо цієї роботи:

1. Автор справедливо підкреслює, що «... предмет політичної науки характеризується своєю фундаментальною складністю, комплексністю, постійною стрімкою динамічністю, що, з одного боку, сигналізує про певні труднощі у процесі його дослідження, а з іншого – забезпечує постійний простір для нових досліджень і впровадження різноманітних інструментів дослідження. ...Постійне його уточнення є ознакою безперервної зміни його предметного поля, яке на пряму залежить від актуальних проблем та запитів суспільства, а також певного конкретного типу пануючої соціальної раціональності» (с. 97-98). Погоджуючись з таким висновком, хотілось би зазначити, що варто було б проаналізувати й інші труднощі виокремлення предмета політології, які пов'язані з самою політикою, яка є амбівалентним феноменом, в якій поєднується раціональне та ірраціональне, свідоме та підсвідоме, прогнозоване та непередбачуване. Політика, як зазначають українські політологи, є в значній мірі непередбачуваною, ризикованою, негарантованою в своїх результатах діяльністю. Політика і політичне знання

не піддаються повному вичерпному розрахунку, відносяться до класу вірогідних процесів, що обумовлює проблеми визначення її предмета.

2. Це дискусійне положення тягне за собою і наступне: автор критично відноситься до можливості виокремлення законів і закономірностей в політичній науці. У дисертації критикується позитивістська парадигма про необхідність відкриття універсальних законів чи закономірностей її функціонування, що забезпечить собою об'єктивний рівень знання про політику. Автор вважає, що така позиція призводить до спроби встановити абсолютні закони політичного розвитку, абсолютизації політики як об'єктивного процесу розвитку (с.97). На с. 129 автор продовжує думку про протиріччя наукового пізнання та абсолютизацію законів: «Дослідники можуть формулювати деякі закономірні явища у процесах розвитку та функціонування політичної сфери суспільства, але аж ніяк не можуть концептуалізувати конкретні об'єктивні закони її функціонування та розвитку, виходячи з необхідної постійної можливості впливів суб'єктивних чинників, які можуть не передбачувано порушити такі закономірності». Хочемо зазначити, що питання законів і закономірностей вже вирішено в політичній науці. Йдеться про те, що ці закони виявляють себе як тенденції, мають вірогіднісний характер, реалізуються тільки у діяльності значної кількості людей і залежать від багатьох факторів, як суб'єктивних, так і об'єктивних. Перебільшення труднощів із виокремленням політичних закономірностей, тенденцій породжує зневіру в можливість створення наукової теорії політики, яка не може зводитися до розгляду суб'єктивної діяльності людини, що не обумовлена жодними об'єктивними законами.
3. Частково погоджуємося з висновком дисертанта про те, що «предмет дослідження політичної науки вміщає в себе усе, що стосується сфери політики, її проявів, функціонування, що також знаходиться під розглядом й інших наук», з поправкою на те, що розвиток категорії «політичного» може бути розширеним і до нього можуть нові сектори. (с.113). В той же час існують загальнонаукові принципи виокремлення предмету будь-якої науки через пошук та знаходження її найширшої категорії. Ознакою такої «понятійної граничності» є категорія «політичне життя суспільства». Саме вона охоплює як політику, так і деякі близькі до політики сфери, які детермінуються нею і на які вона впливає (див. напр. «Політична енциклопедія. Ред. кол. Ю. Левенець, Ю. Шаповал. – Київ, 2012. – С. 580).
4. Характеризуючи роль ідеології та її взаємовідносини з політичною наукою, автор пише, що «предметне поле політології може чітко детермінуватись ідеологічними, а не науковими межами» (с.27). Насправді було б доцільно розглянути це питання глибше та застосувати історичний принцип щодо його

аналізу. Роль ідеології в історії створення політичної науки змінювалось декілька разів і не тільки в країнах, які позбулися тоталітарного минулого. Проблеми «деідеологізації» та «реідеологізації» політичної науки піднімалися на Заході в контексті створення «чистої» політичної науки у 1960-70-ті рр. Хибність тези про «ідеологічну нейтральність» позитивістів підтверджується тим, що політологія не може не враховувати ціннісний аспект або політичну аксіологію у розумінні багатьох політичних явищ (політичних режимів, політичних лідерів, внутрішньої та міжнародної політики тощо).

5. У другому розділі дисертаційної роботи було б слушним розширити інформацію щодо дебатів про предметне поле політичної науки, місця політології серед системи інших наук, а також ключові контраргументи прихильників невизнання політичної науки як окремої системи наукового знання (с. 33-34).

Разом із цим наведені зауваження та дискусійні положення не знижують загальної позитивної оцінки дисертації М.В. Ковальчука, його внеску у концептуалізацію предмета політології в науковому дискурсі світової та української політичної науки. Отже, вважаємо, що кваліфікаційна наукова праця Ковальчука Михайла Васильовича «Принципи формування предмета політології в її історії» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім встановленим вимогам щодо такого виду робіт, зокрема вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а його автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

**доктор політичних наук, професор,
завідувачка кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту
права та політології Українського
державного університету
імені Михайла Драгоманова**

Ольга БАБКІНА